

Sadržaj

I – „Prirodna zapovest mladenaca“	9
<i>Jadviga upisuje u Ondrišov Dnevnik (1)</i>	63
II – „Uskršnje umoljavanje“	75
<i>Jadviga upisuje (2)</i>	111
III – „Nadanja i zle slutnje“	121
<i>Jadviga upisuje (3)</i>	173
IV – „Valjda i nema izlaza iz nevolja“	187
<i>Jadviga upisuje (4)</i>	251
V – „Blatnjava bljuzgavica, bruka“	277
<i>Jadviga upisuje (5)</i>	317
VI – „I na kraju ropac“	351
<i>Jadviga upisuje (6)</i>	387
<i>Svojeručni dodaci</i>	422

I – „Prirodna zapovest mladenaca“

*Začinam tuto knjizečku.*¹ Ja, Andraš Ostatni, 5. februara 1915. započinjem ovu knjigu beležaka, dan uoči svog venčanja.

U vatri uzbuđenja san mi ne dolazi na oči, zato hitro uzimam beležnicu, koju sam kod Bindera kupio za krunu i četrdeset (čim sam je ugledao – odmah su mi se dopale njene svetloljubičaste linije i platneni povež indigo boje – doneo sam odluku da ću od sada, kad postajem oženjen čovek, u njoj voditi Dnevnik). Upravo u ovom trenutku otkucava ponoć, tako da već mogu da upišem da ću najzad, na današnji dan, 6. februara 1915, pred oltar odvesti Jadvigu Mariju Palkovič.

*Đakovać pana Bohu*² što sam doživeo ovaj dan, moram to da zahvalim Gospodu Bogu.

¹ *Započinjem ovu knjigu.*

[Prethodna, kao i sve druge napomene u kojima nije naznačeno da ih je napisao prevodilac, sastavni su deo mađarskog izvornika. Brojni navodi na slovačkom jeziku u tekstu su fonetski transkribovani prema mađarskom izgovoru, budući da su tako zabeleženi i u izvorniku. *Andraš/Ondriš* je mađarski, odnosno slovački oblik imena glavnog junaka, a i ime njegovog mlađeg sina u romanu se javlja u nekoliko oblika – *Mišo/Miša/Mišu*. (Prim. prev.)]

² *Na slovačkom: Hvala Gospodu Bogu.*

Mogu sebi da priznam da sam ovde odložio pero, da sam sklopio ruke i, spuštajući glavu u šake, zahvalio svojoj sudbini. Posle toga zadovoljno sam se protegao (umalo da oborim mastionicu), jer su mi se udovi, bogami, malčice ukočili, što i nije čudo. Njima sam danas mnogo toga uradio. Ali ovo nije olovno težak umor, jer me zapravo čini lakim, a ni uzbuđenje me više ne razdire, nego kao krv struji kroz mene.

Na vreme smo završili sve pripreme. *Zabijačka hotova*,³ dve mlade svinje isekli su u šnicle i složili u tepsije za pečenje, uz to je u nekoliko korita umešana pašteta, odrane su tri ovce, sve je naseckano, očišćeno je 50 pari kokošaka i 60 plovki, torte naređane preko šest stolova, a sve to je sada zaključano u ostavama i podrumima. Juče su iz Solt Vadkerta dopremili pet hektolitara vina, rakija je domaće proizvodnje, biće je dovoljno, već je ulivena u buriće, a iz Komloa sam poručio 20 smeđih i zelenih boca likera.

U malom gazdinstvu žene će već zorom početi da prostiru stolnjake, da raznose tanjire i naložice ispod velikih kotlova za kuvanje. (Mamovka će sigurno hteti da upravlja i time, kao i kuvanjem, mada bi sve išlo i bez nje.) Hulina i Bosak će ravnim zaprežnim kolima preneti meso, a onda će Bosak ostati tamo, strogo sam mu naredio da ne brine više ni o čemu nego samo o perkeltu. Jer kuvaće meso u četiri velika kotlića za baranjski paprikaš.⁴ Ne treba meni kuvarica, ma kakva bila – samo Bosak i niko više. Skuva ga tako da ispadne tamnocrven, kao bičja krv, ni nalik onoj muljavini kuvanoj od otpadaka mesa u masnom sosu, pa još i vodnjikavoj, nego upije u sebe onaj višnjastocrveni sos i samo podrhtava kao prepone ždrebeta posle galopa, drhturi čak i tanjir s kojeg se puši kad se napuni tim njegovim perkeltom.

Rodbina stiže do tri po podne, proći ćemo kroz baštu i isprostiti Jadvigu. S Mamovkom je i oko toga bilo rasprave – od koga

³ Završeno je umlaćivanje, to jest, završili su svinjokolj.

⁴ Perkelt od ovčetine.

moj dever da izmoli devojku. Jer ipak bi bolje bilo kad je za mene ne bi udavala ona, moja rođena majka (pogotovo posle toga koliko se protivila mom izboru), nego, recimo, gospođa Spevač, supruga velečasnog, Jadvigina mama-Judit, ili, možda, kad bi nas tamo već dočekala moja kuma Erža. Ali prepustio sam to Mamovki, kad se s tim pomirila i Jadviga. Neka bude kako želi moja majka (ionako nikada nije trpela rasprave, njena reč je uvek poslednja). Iako za Jadvigu mogu da zahvalim Apovki, i Mamovka je dala svoj blagoslov za naš brak.

U stvari, nemam razloga za ulepšavanje. Blagoslov?! Nemam dovoljno vremena za razjašnjavanje. Dovoljno je toliko: kad sam se prvi put obratio Majci, neopozivo odlučan ali drhteći, od mojih reči je pocrvenela kao cvekla, čak je i njen komondor⁵ zarežao na mene, a ona mi se dahćući od besa unosila dok me nije saterala do zida: *Čo? Že koho? Čooo?!*, ponavljala je isprva ropćući, da bi zauralala tako da su se i prozori zatresli, kao – šta sam rekao, koga to ja hoću...? A ti ima da učiš, a ne da se ženiš, jesi li razumeo?!, urlala je. Nikada je nisam video tako raspojasa-no besnu, mada njen jezik nije poznavao kočnice. Već smo bili nadohvat jedno drugom, a onda može samo da se udari. Tada je pas preteći zalajao na mene, ja sam pobegao prema kuhinji, a Majka je za sobom zalupila vrata sobe.

Dve nedelje nemo smo zaobilazili jedno drugo, ali ja sam to teže podnosio i jedne večeri sam joj se obratio – da bih želeo da se dogovorimo... Jednim jedinim pokretom učutkala me je i dreknula: *Čobi vas čert zobrav, tak si ju veznji!*,⁶ kao – baš je briga! Bio sam zaprepašćen, kako to da sad najednom sasvim drugačije govori, i obradovao sam se. Kad sam već, dodala je, obnevideo i ogluveo, ta mi se nakačila („Dozvolio si joj da te smuva, je li?“). I da me ne zanima ni to što je starija od mene, a

⁵ Komondor – krupan, beli ovčarski, dugodlaki rasni mađarski pas. (Prim. prev.)

⁶ Neka vas đavo nosi, uzmi je onda.

da mi je miris te žene zavrteo mozak. (Istini za volju, upotrebila je izraz smrad, što će reći da neobični Jadvigini parfemi i kreme njoj smrde, pri čemu mene, istina je, omamljuju. Jednom, vraćajući se kući od nje, u Beču sam kupio sebi onaj s kamforom, mirisao sam ga ponekad dok mi se ne bi zavrtele u glavi, i tako mesecima, do ponovnog viđenja s njom.) Majčina grubost tada mi nije zasmetala, želeo sam da je zagrlim, da joj zahvalim; odgurnula me je od sebe – da je pustim, neka je samo pustim. Bio sam srećan, mada ni sada nisam bio neko ko je Mamovku obrlatio po svojoj volji. Tako je naša ljubav s mirisom ruzmarina vaskrsela u komešanju sumpornog smrada proklinjanja moje majke i mirisu kamfora moje neveste.

Nego, vratimo se venčanju! Znači, do popodneva će biti upregnute one male čezze s novim kožnim sedištem, u njima ćemo sedeti mi. Voziće ih Gregor, okićene francuskim amovima koje je Apovka doneo iz Đera i čuvao kao zenicu oka. Za nama će u povorci biti četvorosed, tu će sedeti Mamovka, *Krsni Oćec* i *Krsna Mama*⁷ sa setričinom Erkom; samo, ta kola će voziti Zelenak, kućni sluga moje majke – baš me briga, neka vozi. (Dao sam mu neko bolje odelo, kad već ona hoće tog smrdljivka, Zelenaka, valjda da bi imala koga da muštra. Rekao sam mu da se bar ljudski obrije. Šta?, *že čo?*, pita Zelenak, jer kad mu se prohte još je i gluv, kažem mu: *O-ho-ljić!, rozumjeće?*,⁸ nego, evo i ovo odelo, odgovaraće vam!)

I eto tako, sve oko svoje svadbe moram sâm da dovedem u red, kad već taj moj *dragi* Tatica, moj *milji* Apovka, nije mogao da doživi ovaj dan. Jadna moja Mamovka, koliko god da je komandovala četom žena oko čišćenja kokoši, birošima i svi-ma nama, mene je, bogami, umnogome unazađivala ta borba s njom, neka i meni i njoj oprostí naš Tvorac tamo gore.

⁷ *Kum i kuma.*

⁸ *O-bri-ja-ti se, razumete?*

Jer još je gorča i surovija otkako nema ćerku. Eto, ostali smo sami nas dvoje, moju sestru Žofku, bila je verena, sahranili smo oktobra 1913. godine, četiri meseca pred očevu smrt, naš jadni slomljeni ljiljan. Bila je ponos naše majke, zenica njena, kojoj je i ime svoje dala, a u njoj videla sebe kao mladu; njoj je prvoj želela da pravi ovakvu svadbu, a ne meni, jasno mi je. A kad je već pravi meni, mislila je, onda ne s ovom! I to mi je jasno.

Planirala je inače da me spanda s onom devojkom s kojom je Žofka bila zajedno i dan i noć. A koju sada ni u mislima ne bih želeo da povredim, ni ime da joj napišem: koju nisam hteo, mada je ona s mnogo nade mislila na mene.

Uostalom, video sam je i pre tri dana, na balu za *Hromnjice*,⁹ ali, hvala Bogu, celu noć je plesala s mojim prijateljem Palijem Rosom. U stvari, Jadvigu sam prvi put tada, na njen imendan, imao priliku da izvedem pred celo selo na zabavi malih gazda.¹⁰ Da puknem od ponosa uz svoju predivnu nevestu koja gazi svoje poslednje vereničke dane!

Jutros sam zbog jedne stvari morao da trknem do Jadvige u onu drugu kuću (koju je Apovka zidao Žofki, a sad ćemo mi živeti u njoj). Dođi!, vukao sam je za sobom preko bašte, otključao vrata podruma i svoju začuđenu nevestu odveo dole među oleandre koji su zimu provodili zasađeni u velike kotliće.

Otkini grančicu ruzmarina i zadeni mi je za šešir!

Smejali smo se načinu kako je to učinila, zagrlili se, a onda joj kažem – odoh ja, a ti trči, da te ne vide.

Mada niko drugi osim nje nije želeo da bude baš tako (a ni običaji nisu toliko strogi), da se tog dana ne pojavljujemo

⁹ *Hromnjice su Marijin dan Sretenje. A zato je to i njen imendan, jer ona je Jadviga Marija Palkovič Andraša Ostatnog. (Takav bal se inače ništa ne razlikuje od stočnog vašara malih gazda, jedino šta na balu ne sviraju trubači.)*

¹⁰ Izraz *male gazde* odnosi se na porodice koje nemaju previše zemlje i same je obrađuju. (Prim. prev.)

zajedno. Da je poštedito još danas – kad mlada nema svoju odvojenu kuću, a ni mladoženja – da ne bi morala da dočekuje tu najezdu rođaka s tortama i kokoškama. Radije će zamračiti novu kuću, inhaliraće se u pari biljnih čajeva, jer u njoj se skriva nekakva prehlada, opustiće se uz kremu s kamforom da je na taj veliki dan ne bi slučajno mučila migrena.

I još bih malo razmišljala, vi ćete to razumeti, Dragi, rekla mi je.

Joj, i pomilovao sam je, zna ona dobro da od mene može da traži bilo šta, mada sam slutio da Majka ni ovo neće propustiti da prokomentariše. *Mamovka draha!*, *Mamo*, *Mama draga!* Kad bi već jednom onaj dobri Bog mogao da joj omekša srce!

Onaj stručak ruzmarina maločas sam sakrio u džep venčanog odela (pre neki dan pročitao sam u knjizi *Korisna saznanja* da tako treba), deo sam čak izmrvio prstima. Kako lepo miriše! Izvadiću i kremu s kamforom, nadam se da poslednji put moram da čeznem za njenom vlasnicom, jer posle će biti zauvek moja.

Ovoj beležnici i samom sebi (ali isključivo sebi!), da bih se sećao i u starosti, najpre ću zapisati kako sam osvojio Jadviginu ruku. Napisaću sve to, ali počev od sutra, kad već budem oženjen. Sada sam pospan.

* * *

8. februar 1915.

Novčani i drugi izdaci moje svadbe: za najam prostora Malih gazdinstava 30 *zlati*,¹¹ muzičarima-trubačima (16 mladića) po jedna kokoška, po dva kolača (50 zl.) i još dvojica kola ogreva po glavi. Potrošeno piće: tri i po hektolitra vina, pola hektolitra

¹¹ *Zlatnici (krune?)*.

rakije i likera (60 zl.). Mamovka kupila Jadvigi na poklon maramu za preko ramenâ i ogrlicu (25 zl.), za muziku dala još 3 zl. Gospodinu deveru dali kola ogreva. 160 pozivnica za venčanje štampano je u štampariji *Vajsmiler*, 4 zl. Ukupno 172 *zlati*. Ne računam suvarak utrošen kao ogrev.

* * *

O svojoj svadbi (koja je uglavnom dobro prošla) još ću zapisivati. Naročito o Bračnoj noći, kasnije, u nekom zgodnom trenutku. (Koja se, mislim onako kako to traži čovekova priroda, nije dogodila ni posle četiri noći. Mada su ljubavna osećanja obostrana. Nežnost itd. Danima ne mogu da spavam, istovremeno očaranost, zanesenost i bes.)

* * *

9. februar

Slédeći svoje obećanje, krećem, evo, da od početka stavim na papir našu povest, mada ne želim da zaboravim ni tren od onoga što nam se događa ovih dana, a pogotovo noću. (U nadi razumevanja i pouke radi.) Ali i to će doći na red.

Nalazim se napolju na salašu, rano jutros upregao sam Lahora, kao, „moram Gregoru da dam uputstva“, međutim, đavola, Gregoru nisu potrebna nikakva uputstva, ja sam onaj koji mora da se sredi – u sebi.

Zajedno sa mnom ustala je i moja Jadviga, sa smeškom anđela, mada ni sada nije mogla da se naspava, dala mi je već i *ranjajku*:¹² spremila dvopek u peći (stara Blahova do tada je već naložila peć sa spoljne strane) i namazala gušćjom mašču.

¹² *Doručak. Ali zovu ga i fruštuk (nemački: Frühstück)*. [Mišo najčešće nepravilno navodi i strane reči (Prim. prev.)]

Krišom sam poneo svoj Dnevnik (mastilo i pero imam i ovde na salašu) i rastali smo se poljupcima.

Gregora sam brzo sredio, poslao sam ga da drlja, ali on sve to zna i bez mene. Ma stani malo! Koga ja tu lažem? Ne mogu ja Gregora nikud da šaljem, pogotovo ne da drlja. Jer, u stvari, on bi meni trebalo da klimne glavom – da li je danas na redu drljanje, ili nešto drugo.

Nabacio sam preko žara dva snopa kukuriča,¹³ a onda seo za sto svog starog sluga (i upravitelja celog mog imanja). Sto sam primakao prozoru. Ono što ću ispriповедati perom uglavnom sam naučio od Gregora, baš je dobro što sam za pisanje mogao da se zavučem u ovaj kutak. Ovde sam sedao nekada i kao dete, dok mi je stari onoliko pričao. Gregor je još kao dečak postao Apovkin verni sluga – moj deda ga je tada primio – a bez obzira na to što se nikada nije oženio, kada se salaš ispraznio Apovka ga je pre dvadeset godina smestio ovamo. Uzalud je Mamovka na sve načine nastojala da tu useli svoje nadničarke s njihovim porodicama, koje su joj podilazile i gnjavile je (kako lep salaš, blizu sela...), Apovka nije dozvolio uplitanje: Ovo ostaje Gregoru, dok je živ, „do smrći“.¹⁴

Moj Tatica Đerđ Ostatni stvorio je lepo i bogato imanje, utrostručio je trideset jutara svog nasledstva (a tu je zasebno bilo još Mamovkinih pedeset kataстера).¹⁵ Ali moja majka je s posebnom ambicijom uzela deo zemljišta da njime sama upravlja, što je Apovka blagonaklono tolerisao). Gazde su naše imanje pominjale kao „zaista *bohati majetok*“¹⁶ i zbijale šale na

¹³ *Suvi struk kukuruzovine. Nije sigurno da ovde dobro piše, jer za loženje peći išlo je samo ono što preostane kad krave pojedu suvo lišće. A to se na slovačkom zove zetke.*

¹⁴ *Da ostane dok ne umre. (U smrti ne ostaje zaista ništa, čak ni samoglasnici: Smrć!)*

¹⁵ 1 kataster je 1600 kvadratnih metara. (Prim. prev.)

¹⁶ *Zaista bogato imanje.*

račun prezimena mog Tatice,¹⁷ jer on je stvarno najviše postigao u selu, i to uglavnom sopstvenim snagama, jer njegov život nisu bile karte, lumpirajke ili lov, kao, recimo, kod komšije, grofa Vaclavskog.

Premda je, kako veli Gregor, Apovka mogao da ima i drugačiji životni put, samo da nije odabrao kako da mnogo stekne i kako da beži od kuće, nego da je odabrao ćerku crkvenog kantora Ponjickog (spram koje je gajio poprilične namere i o kojoj ću i te kako morati ponešto da kažem). Dakle, da se nije oženio Mamovkom, čiju nasledenu polovinu mlina je moj ujak, kum Janko, posle venčanja smesta platio u gotovom, a njeni roditelji su ćerki obećali i godišnje isplaćivali pozamašan procenat od prihoda zasad nepodeljenog porodičnog imanja, podbadajući na taj način Apovkinu takmičarsku želju za što većim gazdinstvom.

Mog Taticu, urođeno vrlo sposobnog gazdu, koji je u Čabi završio još i gimnaziju (posle su ga preporučili u poljoprivrednu školu i na učenje nemačkog jezika, a on je dosađivao svom ocu sve dok ga nije pustio), uskoro su pozvali u javne institucije. Ali kao veoma okretan čovek radije se bavio preprodajom žita, za koga bilo, nabavkom semena – ili mašina, priplodnih životinja, štaviše, bio je i ženidbeni posrednik, stalno su ga slali u izaslanstva do opštine, komore, pa čak i do Pešte, kada i gde je bilo potrebno – pa ipak, službu nikada nije prihvatio. Mogao je da bude sudija, član saveta županije, da postane predsednik komore okruga, ali, rekao je, ne misli da čuva stolove ili po ceo bogovetan dan drema u klupama na sastancima. Uvek i rado založice se za sve što treba, samo ako može, ali ne bi podneo

¹⁷ *Mada i nije tako komično. Ime „Ostatni“ kod nas Tota znači „poslednji do dana današnjeg“. Mada rečnik ne daje to isto, nego: „ono ostalo“. Odnosno, ono što je preostalo. Svojevrsni ostatak. Na kraju, na mađarskom se i može shvatiti s one šaljive strane, kao Poslednji Otpadak od porodice.*

nikakvo moranje. To je bila jedna strana istine, međutim, ona druga jeste da je Tatica radije izgrađivao svoje vlastite interese – vlast ga nikada nije očarala.

Počelo je tako što je jednom, u to vreme još neoženjenom nemačkom advokatskom pripravniku Benjaminu Vinkleru – s kojim se kao gimnazijalac hranio kod iste porodice, kod trgovca vlasnika gvoždare gospodina Fehervarija – moj Tatica napravio veliku uslugu. Desilo se, naime, da je porodicu Vinkler posetio udovac čika Poldi Vajs (stariji brat Fehervarija, Jevrejin, trgovac metražnom robom iz našeg sela) sa svoje dve ćerke, od kojih se mlađa, Mici (za mene, naravno, tetka Mici), veoma dopala Benjaminu Vinkleru. Ali budući da za jednog Nemca, ma bio on i advokat, čika Poldi nije hteo ni da čuje, Tatica je tajno donosio i odnosio njihove poruke i pisma, da bi na kraju i samog Vinklera doveo u kuću i upriličio im sastanak. I to s uspehom, jer Miciki se dogodilo ono, a zaljubljeni Vinkler ju je „oteo“ i oženio se njome, ne mareći za to što su i njegovi roditelji imali druge namere sa svojim sinom, nadajući se njegovom povratku u Nemačku. („Zar si se setio da se oženiš jednom Mici Vajs?! *Got im Himmel!*“).¹⁸ Ali tetka Mici je rodila malog Vinklera, odnosno Francija, kako i sleduje. U znak zahvalnosti, advokat je mog Taticu poslao kod svog starijeg brata u Felgast, a zatim ga ovde kod kuće (budući da je posredovao i da se odobrovolji stari tast Poldi) kao prijatelja primio u svoje krugove, među trgovce, bankare, zakupce, za koje je moj otac uspostavljao trgovačke kontakte sa svim gazdama u županiji, a oni su mu otvorili vrata prema svojim rođacima i moćnim trgovcima i tržištu u celoj državi, pa i šire.

Osećam da bi razlog za to što moj Apovka nije izneverio svoje rodno mesto, mada je imao hiljadu prilika da odleti daleko, mogao da se potraži u Mariji Ponjicki. Ali čak ni Gregor ne zna

¹⁸ Nem.: *Bože na nebesima!* (Prim. prev.)

šta je naprečac prekinulo njihovu dugogodišnju čežnju, jer ni to što je njihova tajna izašla na videlo, ni što je moj deda grmeći i sevajući zabranjivao svom sinu ćerku rektora bez miraza („*Čo kces? Nje daju snjov njič!*“),¹⁹ sa svoje strane ni tada ne bi bilo dovoljno da pokoleba tvrdoglavog oca. A koliko je, s druge strane, njihov žar mogao biti umanjen dolaskom u selo onog beznačajnog pisara – kojeg su u opštini ionako tek kasnije primili za stalno – u svakom slučaju, moj Tatica se, kako kaže Gregor, posle jedne noći lumpovanja u gorkoj tuzi, stisnutih zuba i bled kao kreč, u nedelju za vreme ručka iznenada pojavio kod Mamovkinih, a da pre toga nije razgovarao s njom, i dolično je zaprosio najbogatiju i najponosniju devojkicu u selu (koja je do tada i te kakvim proscima pokazivala vrata), ali s tim da odmah mora da dobije odgovor! Verovatno nikada nećemo saznati celu priču; danas pominju samo da je potpuno oronuli učitelj Ponjicki, inače od pre godinu dana udovac, za kojim su deca svakodnevno išla ulicom i izrugivala mu se, pratio svoju ćerku u pisarevo selo na venčanje istoga onog dana kada su kod nas Tatica moj Đerđ Ostatni i Mamovka moja Žofija Račko napravili tako veliku svadbu, kojoj slične, prema starom Gregoru, nije bilo ni pre ni posle: celo selo moglo je da pije i jede. Bilo je to 8. maja 1886.

Mesecima se obrušavao čitav niz nesrećnih udaraca sudbine. Sudbina kao da je pomahnitala. Blistavo se izdvajao samo jedan jedini božji dar, a to je da je Marija Ponjicki, mada pre vremena, na svet donela prelepu devojkicu. Ali očaj koji je ispunio ceo njen život nikako nije ostavljao imalo mesta majčinskoj ljubavi. Gotovo je sišla s uma nakon što je (samo godinu i po nakon majčine smrti) izgubila oca učitelja, a onda i muža. Naš uvek tužni pisar kao da je, kažu, na veoma visokom i lepom čelu nosio ispisanu svoju sudbinu; umro je, kažu, od sepse nastale

¹⁹ Kao, šta hoćeš. Uz nju ne daju ništa! (Mislim, od miraza.)

od neke rane. Nije prošla ni godina, a mlada majka, pored koje su morali da unajme dadilju i dojilju, jer nije imala mleka ni volje za životom, ispustila je dušu; i ne zna se je li ona samo pristala da je duša napusti – prestala je, naime, da jede, a posle porođaja nikad se više nije digla iz kreveta – ili ju je sama otagnala iz sebe, tako što je, kako neki kažu, popila sonu kiselinu.

Moram ovde da prekinem jer me moja supruga čeka s ručkom. Samo da svom Dnevniku poverim još jednu jedinu rečenicu: da je moj Tatica, uprkos Mamovkinim preklinjanjima, siročetu najpre postao staratelj, a zatim je devojčicu i usvojio; njeno ime je Jadviga Marija Palkovič i ona je moja supruga.

* * *

Danas, 10. februara, Mamovka mi je predala spisak na nekoliko spojenih stranica, koji je prema diktatu pisala još Ivka Kohut, prijateljica moje pokojne sestre, a naslovljen je sa: „Spisak Žofkinog miraza za njenu udaju“.

Evo ti, kaže Mamovka, sad je sve to preostalo! Pre podne sam naredila da sve unesu tvojoj supruzi, ionako više neće biti potrebno! Neka izbroji, pa potpišite da ste primili! Jer sve to je trebalo da pripadne Žofki! – i zalupila je vrata.

Uđem kod moje Jadvige, ona me dočeka uplakanih očiju, ali razveseli se čim me ugleda. Ni reč ne mora da mi kaže, shvatam da joj je Mamovka sve to tako dala da bi je ponizila. Može li sve to da se primi, odnosno, mora li?, pita.

Ništa nismo potpisali, a popis tih stvari kasnije sam uneo u svoj Dnevnik.

20 komada čaršava

34 peškira (30 običnih, 4 s monogramom)

10 stolnjaka (3 damastna, 2 kupljena u prodavnici, 5 kućno tkanih)

18 salveta (16 svakojakih iz prodavnice, 1 s monogramom, 1 velika damastna)

18 košulja s vezom, 4 spavačice, 1 prugasta košulja

11 belih kombinezona

4 bela jeleka

4 para *Barhetovih* ženskih gaća

8 prekrivača (4 bela)

10 prsluka (6 belih, 2 ružičasta, 1 crni, 1 s resama)

4 šlafroka (1 zimski, 3 letnja)

12 podsuknji (6 šarenih, 1 bela, 5 iz prodavnice)

8 suknji (2 od svile, 2 šarene, 4 karirane)

3 svilene suknje s keceljom

13 kecelja (3 s monogramom, 6 cicanih, 4 s prsnim delom)

3 svilene haljine s cvetićima (1 šarena ružičasta, 1 s belo-plavim cvetićima, 1 zelena sa sivim cvetićima)

2 crne haljine (1 od čiste svile, 1 od ripsa)

1 bela svilena venčanica

20 bluza (12 svilenih, 8 pamučnih)

46 marama za glavu (16 svilenih, 17 platnenih, 3 puplinske, 8 od tafta, 2 vunene)

2 velike marame za preko ramena (svilene s tamnosmeđim cvetićima)

11 zimskih velikih marama za preko ramena (3 s plišanim fronclama, 4 berlina bez fronclia)

20 maramica

1 vuneni džemper

3 zimska kaputa (2 suknena, 1 plišani)

10 pari cipela (3 antilopska para, 1 par belih, 1 par sivih, 1 par crnih, 1 par drap, 1 par od zmijske kože, 2 para lakovanih)

4 para papuča (2 para lakovanih, 1 par somotskih, 1 par belih s ružama)

6 pari čarapa (3 svilena, 3 končana)

materijali na metar: šifon za 3 bluze, bela čipka za 4 suknje, svila za 2 bluze

10 jastuka s po 2 kg paperja u komadu

12 jastučnica (8 damastnih, 4 platnene)

3 perine, svaka s 8 kg paperja

3 dušeka, svaki s 7 kg perja

U kuću koju dobija kao miraz, još će poneti:

2 ormana s furnirom

1 sto na rasklapanje

1 ogledalo s postoljem

2 furnirana kreveta

2 slamarice (kupljene u prodavnici)

1 prekrivač za dva kreveta

1 drap prekrivač za jedan krevet

1 svilena jastučnica, koju je Žofka sama šila

Od gorenavedenih stvari, posteljina i nameštaj i do sada su bili kod nas, Mamovka je svejedno dala taj popis inventara. Da slučajno, kako Jadviga kaže, ne zaboravimo da stanujemo i spavamo u onome što je trebalo da bude Žofkino. Da ne pomijemo one haljine koje je Mamovka još ranije poklonila Jadvigi, ali nije rekla da su i one bile Žofkine. A pogotovo nije to pomenula za venčanicu, mada, da nije morala da je primi, Jadviga bi naručila da joj se sašije drugačija, jer joj se ova nije naročito svidela. Žofkinu svilenu jastučnicu je sklonila, jer koristi samo onu s belim vezom od svoje majke.

* * *

Jedanaestog februara 1915. od svojih para kupio sam delove za *Kuneovu* sejačicu koja je zajednička s Mamovkom: od limara

Strbka tri para šarki, eksera 100 komada, 9 komada cevi za odvod semena iz sejačice i 25 zavrtnja, sve ukupno za 2,42 krune.

Nemam sada vremena da pišem o ostalim stvarima. A ništa i ne razumem. Jadvigu nikako. Ponekad je to već čisto ludilo. Lahora upregnutog u čeze danas sam bez ikakvog razloga terao do bele pene. Posle je padala kiša, bio sam potpuno mokar.

* * *

I ovo se dogodilo juče, mora biti zapisano: jer nije baš da sam se tek tako spotakao o tog pauna.

Istina je da, izlazeći iz štale s amom i vlažnim ćebetom, nakon što sam mokar do kože ispregao konja, ništa nisam video ispred nogu. Ali kada sam, sav besan bacivši sve te stvari pred vrata štale, svom snagom ritnuo tu nesrećnu ukrasnu životinju, kroz misli mi prođe: da, ona je kao ovaj paun.

A onda: marš, vuci mi se odavde! I moja žena je takva. I s tim sam ga šutnuo prema zidu. I sad mi se koža naježi od svega. Ispustio je neki jeziv glas, stresao se, nije me ni pogledao nego se teturajući udaljio. A sve to mi nije bilo dovoljno. Jer ne znam zašto, ali još više sam se razbesneo zbog toga kako je samo dignute glave, ljuljajući onim ogromnim repom, otplovio preda mnom (ne znam čak ni da li je od para u dvorištu ovaj s dugačkim repom ženka, ili je to onaj drugi, manji, sivi), zgrabio sam metlu od pruča i zavitlao je prema paunovim ptićima. Od njih troje pogodio sam najvećeg, a kad sam podigao metlu s nesrećnog paunovog ptića koji je nemoćno mlatarao krilima, na mozak mi je pao mrak i iz sve snage sam ga zgazio čizmom. Paun se nije čak ni okrenuo zbog svog ptića. Samo sam se ja potreseno osvrtao oko sebe da me neko nije video, jer ako bi Mamovka saznala za ovo... Godinama, otkako je sebi nabavila ovaj par paunova, činila je sve da joj se izlegnu jaja, koja se retko

nalaze, a to joj je ove godine pošlo za rukom uz pomoć kvočke. Izgaženo pile pokupio sam metlom na lopatu, odneo na vrh stajskog đubreta i, odigavši vilama, ubacio na gomilu. Umalo nisam povratio, osećajući da mi to dolazi zbog mene samog.

* * *

19. februar 1915, imendan svih Žužana.²⁰

Zora je. Bez sna se bacakam po krevetu. Gorak ukus u ustima, telo mi je napeto i nemirno. Danas bi prvi put morao da se oglasi slavuj. Ali uzalud osluškujem. Koliko je još daleko proleće?

* * *

21. februar, dve nedelje nakon našeg venčanja, Jadvigina ispovest, to jest, jedna rečenica. (Nemo sam ustao, prišao prozoru, ona je pošla za mnom i zagrlila me. Oslobođajući se zagrljaja, do svitanja sam šetao gore-dole po sobi. Tek posle postavio sam prvo pitanje.) Nesposoban sam i za pisanje i za priču.

* * *

Zašto bih lagao sebe, pre nego što sam izvukao fitilj petrolejke da bih na ovim stranicama postao hroničar svog izmučenog srca, sručio sam dve čašice lozovače, a da se ne bismo svađali, iz ostave sam izneo i demižon kiselkastog vina. Moram češće da nategnem, toliko sam nervozan, a vino mi treba da bih imao petlju da zabeležim ovako intimne stvari. Jadviga spava, ja ne mogu.

Mirišem svoje dlanove... Uveče, kada mi osmeh moje Jadvice uliva nadu, blistava koža moje žene, koju mogu da vidim

²⁰ Mađari osim rođendana slave i imendane. Na krštenju dete često dobija ime po svecu na čiji dan se rodilo. (Prim. prev.)

tek tu i tamo, ima miris ruzmarina, međutim, oko zore, posle telesnog i duševnog mučenja, čini mi se da oboje počinjemo da mirišemo na mirođiju. (Mamovka ponekad u kuvanu i pečenu hranu natrpa takvu količinu mirođije da me uhvati muka, vrlo često i čemer, tako da ponekad moram da ustanem od stola, ali ne prigovaram.)

Da bih mogao da napišem Jadviginu ispovest, moram da se vratim u prošlost.

Morao bih da počnem od bračne noći, jer prilikom naših sastanaka u Štralzundu uznapredovali smo samo do poljupca, a i onda – dugo, dugo smele su da nam se spoje samo usne, jer sve do večeri našeg putovanja mojoj kući jednostavno nije dozvoljavala da zavučem jezik među njene zubiće. (Lice sam mogao da uguram među njene grudi, ali samo preko jeleka, a čak ni tako da ih stisnem šakom!) Ovde, u kući, najčešće se pozivala na Mamovku, kao, može da naiđe. Ali nikad me nije odgurnula od sebe, nego bi me uz osmeh blago odmakla, mada bi se na sve uvek zajapurila, ubrzano i isprekidano dišući, činilo se da je zavrela, a i kukovi bi joj zadrhtali u kratkim trzajima.

Na dan svadbe tek kasno smo mogli u sobu. Izdržljiviji deo gostiju istrajno i veselo je lumpovao, pred zoru moji prijatelji Pali Rosa, Svetlik i ostali naručivali su od muzičara samo koračnice, a čizmama su tako snažno udarali o pod da sam mislio da će se urušiti, a posle su ponovo izmamili devojke i krenuli prvo da ih vrte uz čardaš, a onda i u slovačkim ritmovima. Tada smo ih već napustili, pogledali smo se, i beži. (Javio sam se samo Mikiju Buhbinderu, Mamovki ne, jer upravo tada je bila pozadi u kuhinji.)

Držeći se za ruku trčali smo našoj kući, odsad našem novom domu, a hladan vazduh me je osvežio. Namerno, jedva da sam nešto popio tokom cele noći, da slučajno ne bih bio ošamućen, slabačak i s tegobama sa želucem, a mada sam se pošteno

navečerao (posebno mi je prijao Bosakov veličanstven perkelt), pre nego što smo pobegli kući uspeo sam da se olakšam i smanjim svoju već mučnu naduvenost. (Već sam razmišljao, ispuštajući poneki spasonosni gas ispod perine – jer s tim nije isto kao s mokrenjem, kada čovek sebi olakša, i gotovo, jer ovo drugo čovek mora strpljivo da čeka, a ne može baš satima da čuva ono zabačeno mesto! – kao, kako će biti kada se udvoje nađemo u krevetu. Neće li nadutost, koja ponekad zna da bude vrlo mučna, ometati ljubavne aktivnosti, koje uzbuđujući donji deo tela mogu da podstaknu i rad creva...? I šta onda? – postićeno šmugneš iz kreveta? Ili već kako?)

Nismo počeli odmah da se svlačimo (inače, ona se još u ponoć presvukla iz venčanice u „haljinu mladenke“), nego smo se oslanjali o mlaku peć i jedno na drugo, šapćući o dobro uspejoj svadbi (pre toga izuo sam čizme i prigušio svetlost lampe). Jadviga je kasnije nečujno otišla do kuhinje i u mraku se oprala nad velikom porcelanskom činijom. Virio sam za njom: mada ništa nisam video, opomenula me je. Ali dotle sam razmestio krevet. Vratila se obučena, a kada sam se i ja isplaknuo ispod pazuha, i ne samo tamo, nego onako kako inače radim samo kada je veliko kupanje – da, na brzinu sam se plaknuo i tamo dole – i vratio se, ona je i dalje jednako sedela na divanu. Onda sam je poljubio, odmah se predala, ali nisam u njoj osećao onu vatru od pre. Čim sam počeo da se bavim dugmićima na grudima, sklonila mi je ruku. Samo polako, šaputala mi je, kao, radije će ona sama, a ona druga strana je vaša, Ondriško, odgurivala me je. Čuo sam kako se svlači i u potkošulji seda na krevet. Spustio sam pantalone, posle malo oklevanja ostavio sam na sebi košulju i gaće, dopuzao s druge strane do nje i dodirnuo je.

Nagnuo sam joj se do vrata i tako je zagrlio, ostala je još malo da sedi, a onda, budući da sam nastojao da je oborim, najzad je legla. Od toga mi se telo odmah zgrčilo u potpunosti.

ukrućenosti. Ali ona je, smirujući moje sve revnosnije radnje, molila da se ne pomeramo, da budemo zagrljeni i samo mazimo jedno drugo. Nisam mario, opijen njenim mirisom pripio sam se uz nju, a pošto nisam navaljivao, puštala me je. I mada mi je prijalo tako, budući da nisam baš od onih, ruka mi je ipak polako krenula preko njenog lica, vrata, ruku, a onda i odozdo, od kolena pa naviše, takođe vrlo oprezno. Ali mi je zadržala ruku. Da joj se radije primaknem. Odguruje i istovremeno me poziva, pomislih. I sada sam se već ohrabrio i potpuno se oslonio o njenu desnu stranu (ležala je na leđima, a ja na svom levom boku), oprezno sam oslonio svoj čežnjivi deo o njen kuk: kad ga je osetila, ne može se poreći, trgnula se i odmah se izmakla, ali u svojoj nepomičnosti nije se u krajnjoj liniji opirala mom čvrstom prislanjanju. Međutim, iako smo se vatreno ljubili, ponovo mi je zaustavila desnu ruku kada sam jedva primetno krenuo da joj zadižem košulju.

I tako je to išlo. Bilo mi je dozvoljeno da je ljubim, uz uzdahe se pripijam uz nju, ali ne i da nađem put do njenih bedara. Preklinjao sam je da se svučemo, na meni tada već nije bilo košulje. Posle dugog ubeđivanja pristala je da joj košulju svučem preko glave, međutim, zakačila je prst u struk svilenih gaćica, to nije dala, i morao sam da obećam da ćemo tako ostati jedno pored drugog, samo ležeći. Nije mogla da me spreči da se u međuvremenu ne oslobodim svojih gaća, i tako, osećao sam se kao da sam na nebesima dok sam se nag pripijao uz njenu golu butinu (onoliko koliko su mi dozvoljavale svilene gaćice) i uz desnu dojku, koju sam nešto kasnije mogao da dodirnem. Posle sam mogao svuda da je milujem, jedino nije nikako dozvoljavala da dođem do gaćica oko struka i bedara, uzalud zagrljaji puni čežnje, uzalud pokušaji da joj kolenom rastavim butine. Mada je i nju, a ne samo mene obuzela žestoka žudnja, siguran sam u to. Tepajući, izgovarala mi je nezaboravne reči, kao i ja njoj,

ali molila me je za strpljenje, naviknimo se jedno na drugo, i slično, zadovoljimo se s ovoliko. Ali ja, iz razumljivih prirodnih razloga, jedva da sam još mogao da vladam sobom, a kada je osetila da mi je disanje sve snažnije i brže, da se sve više i više pripijam uz njene kukove, obuhvatila me je oko struka, još više me privukla, polako počela da njiše i sebe i mene, i šapuće, pustite, dragi! Samo mirno, dragi, tako, tako, tako! A dok sam ja drhtavim rukama sve niže gurkao struk svilenih gaćica, da bih na njenu kožu mogao bar da naslonim i pritisnem svoju ukrućenost, u čvrstom zagrljaju i uz ubrzano njihanje, tečnost moje prevelike čežnje iscurila je na njen kuk. Krevet se okretao sa mnom, dah mi je zastao, obuzela me je sreća zahvalnosti, ali i osećaj nekakvog stida, a kako sam dahtao na njenom ramenu, Jadviga me je tešila, stišavala i grlila, kao da sam malo dete, i šaputala, *dobre*, u redu je, u redu je, Dragi. *Dobre, Milji moj, dobre!*

* * *

Danas, 1. marta 1915, mojoj supruzi je 28. rođendan. Pripremio sam joj ogrlicu kojom ću joj večeras čestitati. Kad bismo noćas samo mogli da se potpuno podarimo jedno drugom!

Želim najzad da doprem u dubinu Jadviginih bedara, ne samo da bih našao smirenje svom telu, potpuno natopljenom žudnjom za njenim, nego i da bih pronašao smirenje svojoj sumnjom izmučenoj duši. Drži me nada da ću dobiti potvrdu, olakšanje, makar umirenje, kako se nadam, bar takvo koje će potvrditi moju užasnu sumnju, ali će me izvući iz ove neizvesnosti koja kida živce. Sumnja me užasava, jer mi obuzima misli i dušu. Naše sjedinjenje donelo bi olakšanje, ili još veći pakao.

Ali onda odmah ustuknem. Može li istina da bude gora od onoga što je zasad tek samo bolna sumnja? Ima li smirenja

mome bolu? Neće li biti upravo suprotno? Da će naša duboka ljubav – koja se ni do danas nije ostvarila do kraja, ali je uprkos našim mučenjima i dalje duboka (a u dubinama naših bedara i dalje može da postaje sve dublja) – biti razdirana sujetnom osvetom? Ne znam. Ali uprkos svemu, neka se najzad desi ono što treba da se desi! Već i zbog bračnih dužnosti na koje ne želim da podsećam svoju ženu. Kao muž i žena ne možemo u zajedničkom krevetu dalje da čekamo svaku novu zoru, drhteći nevini!

Možda njeno srce zaista ima neke svoje doživljaje?

* * *

S uzdasima sam juče ujutro odbacio pero, jer me gore ispisani redovi nisu nikuda odveli (kao ni noć provedena s Jadvigom), radije sam se pobrinuo za prolećne radove. Već je bilo krajnje vreme da se postaram za gazdinstvo koje sam poslednjih meseci žešće zanemarivao. Morao bih da uzmem stvari u ruke, svoj sam gazda, da najzad smislim šta i u kojem smeru da okrenem da bi poslovi s imanjem lepo napredovali po planu. Moram da priznam da me u mislima zaobilaze one velike plodonosne i ohrabrujuće zamisli koje su svojevremeno u mozgu mog Apovke vrveći gazile jedna drugu.

Budući da znam – moja Mamovka je, uvređena, vrlo često prebacivala Tatici da ju je već u prvim mesecima braka, kao mladi muž, ostavljao samu, jer je skupljao ljude za žetvu i lično ih odvodio preko Dunava, a u povratku bi u Pešti provodio vreme završavajuće razne druge poslove, da bi posle nekoliko dana ponovo odjurio za Nemačku, kod Benija Vinklera, potom kod Ludviga u Felgast, gde se inače zadržavao i po nekoliko puta godišnje. Da bi se najzad pojavio s veličanstvenim zamislama da počne s organizovanjem prevoza ljudi željnih Amerike, koji

kasnije nikako da prestanu da odlaze s velike Mađarske ravnice. Tim prevozom Tatica će se baviti narednih dvadeset godina.

Na osnovu tih Apovkinih kontakata kasnije se razvijao ceo život siročeta, moje Jadvige. Ali pre toga je, prema Gregorovim ispovestima, vaspitavanje devojčice tek posle mnogo teškoća dospelo u valjanu kolotečinu, mada je Apovka plaćao dojilju po imenu Anka i pokrивao sve ostale izdatke. Međutim, posle smrti nesrećne majke Marije Ponjicki, Anka je morala da odnese siročete svojoj kući i da je čuva uz svoje dete, što na kraju krajeva i ne bi bilo loše, bar je mala Jadviga dobila sestricu, ali tamo su živeli vrlo skromno, sirotinjski, a povrhu svega s nemarnim mužem i užasnom svekrvom, čije su svakodnevnne kletve upućene snaji, što mi je Gregor takođe ispričao, mogle da se takmiče jedino još s Mamovkinim, kojima je neumorno šibala mog dobronamernog oca – kao, kakva on to đavolja posla ima s tuđim kopiletom. (Njima se, uostalom, dotad rodila samo jedna devojčica, nesposobna za život, koja je poživela svega nekoliko dana, tek posle četiri godine rodila se moja sestra Žofka, a po isteku šeste, u novembru 1892, stigao sam ja.)²¹

Služavku Anku s dve malene devojčice Apovka je onda zaposlio u susednom selu, kod velečasnog Spevača, s tim da troškove siročeta snosi on, a umesto sveštenika i njegove supruge plaćaće i usluge sluškinje, da bi oni maloj Jadvigi za uzvrat pružili dom kao da je njihova rođena i brinuli se o devojčici i onda kada Anka ima slobodan dan i ode svojoj kući. Bogu hvala što je ovaj sluga Svemogućeg bio dobronameran, voleo decu i sa svojom suprugom ne samo se pridržavao onoga što je bilo zapisano u ugovoru, nego su oboje čista srca odano odgajali siročete.

²¹ Neka se zapiše radi preglednije evidencije:

Đerđ Ostatni (rođ. 1865) i Žofija Račko (rođ. 1867). U njihovom braku (sklopljen u maju 1886) rođena je prva Žofka (2. juna 1887) i odmah je umrla. Druga Žofka rođena je 22. marta 1890, a umrla 9. oktobra 1913. Ja, Andraš Ostatni, rođen sam 21. nov. 1892.

Sećam se da sam poslednje pojedinosti te priče izmamio Gregoru tek pretprošlog leta, kada smo Apovka i ja poslednji put zajedno putovali u Nemačku, gde sam na izričitu želju svog oca u Štralzundu ponovo upoznao Jadvigu, sada već odraslu. Ali pre nego što sam Apovki mogao da priznam šta je sve u meni pokrenuo taj susret, usled opasne bolesti koja nikada nije tačno dijagnostikovana pao je u krevet i posle dve nedelje oprastanja, što je najbolnije razdoblje moga života, ostavio nas 8. februara 1914, u četrdeset devetoj godini života. Jadvigi sam napisao užasnu vest, a ona je u pismu punom očaja podelila sa mnom svoj bol i zahvalila meni, umesto Tatici, za sve što je jedini dobročinitelj u njenom životu učinio za nju. Ujedno me je ukorila što joj telegramom nisam odmah javio o Apovkinoj bolesti, mogla je da doputuje da ga neguje i imala bi priliku da se oprosti od njega. Bože, dušica draga – u pismu nisam mogao da joj napišem – da je zaista doputovala, Mamovka je najverovatnije ne bi ni pustila u kuću; naslućivao sam da Jadviga i ne zna za tu mržnju koja u mojoj majčici iz neobjašnjivih razloga gori protiv tog siročeta još od dana njegovog rođenja.

U detinjstvu i ranoj mladosti vrlo retko sam imao prilike da se sretnem s Jadvigom, koju je otac usvojio kao svoju sestru. Kao klinac i blenta, kako se to kaže, stasalu devojku video sam svega nekoliko puta još kod sveštenika, kad bismo je posetili Apovka i ja, ali uspomene no to ostale su mi blede. Susreti kojih se i sam dobro sećam jesu one posete Pešti, kad smo svoju „stariju sestricu“ posećivali u školi samostanskog tipa, kod engleskih gospođica u Ulici Vaci. Još sam bio klinac (osam-devet godina), a ona već gospođica, koja će, povrhu svega, kad poraste postati Engleskinja (tako sam zamišljao svrhu školovanja), a onda će je odvesti daleko, u Englesku, mada mi je na srcu postajalo teško već od toga što smo po isteku vremena za posete morali da je ostavimo u tom samostanu.

Valjda ne uobražavam ako kažem da sam se u nju zaljubio još kao dete. Oštro mi se priviđaju sećanja kako sam se trudio da joj dodirnem haljinu, želja da udahnem sam njen miris, a dok sam nastojao da se nagne prema meni ili da me privuče na koleno (što me je ispunjavalo prijatnim uživanjem zbog njene blizine, a istovremeno i stidom zbog saznanja da sam za nju samo malo, nevino dete), koja li me je samo žestoka ljubomora morila kad su se ona i Tatica držali pod ruku i šetali pored Dunava, a ja ih sledio, ljut i suvišan.

Kasnije godinama nisam video Jadvigu, jer kada je napunila četrnaest, Apovka ju je poslao u institut engleskih gospođica u Sankt Polten, gde ju je Apovka, kako sam slutio, sam posećivao kada bi se zatekao u Nemačkoj. Tako je ona za mene postala draga vila iz bajki detinjstva, koju nikada neću moći da zaboravim, ali nikada više ni da je sretnem u svom telesnom postojanju – kako bih i mogao kada su vremena bajki za mene nepovratno prošla?

Uprkos svemu, dugo sam mislio da je Jadviga nama rod po krvi. Možda je Mamovka nekad davno rekla nešto u tom smislu da su njeni preminuli roditelji iz naše porodice i da se zato Apovka sada brine o njoj. A onda, kako sam i mogao da pravim tako smele planove u vezi s Jadvigom kad me je Apovka s njom ponovo upoznao u Štralzundu?

Za mene su usledile dugačke, mukotrpane godine školovanja; moje muke uopšte nisu poticale od toga – u šta su gotovo uspeli da me ubede – što možda imam tešku glavu ili od nečeg sličnog, jer u ono na šta me nisu primoravali uskakao sam s radošću i gutao slova samo ako nije moralo da se buba pod pretnjom batina. Ali taj stub srama na profesorskoj katedri, ili na kamenom kuhinjskom podu moje stanodavke (vrlo često upravo na oči tek pristigle Majčice), preko kojih su me stoput položili, ispunjavao me je takvim užasom da bi mi u prvo vreme

niz nogavice kratkih pantalona često krenula mokraćā; i kao da me je upravo ta bljuzgavica natopila sramom za sve moje dečāčke godine, a kasnije ispunila i sve tvrdoglavijim inatom.

Mene su, naime, upisali u istu gimnaziju koju je u svoje doba pohađao Apovka, samo što sam ja stanovao kod izvesnog Farkaša, kapetana žandarmerije. Nikada nisam ispitivao oca o tome kako je njemu svojevremeno bilo u toj balegi, ali imam osećaj – bolje nego meni. Ta neumoljiva strogost i vojnički dnevni red isplaniran na minute, sputavali su me na svakom mom koraku, kako je Mamovka naređivala od kuće, a gospođa kapetanica kontrolisala, neprestano mi preteći da će me tužiti Majci. Ali pored svega još me je i kažnjavala, a te kazne uglavnom behu odmerene i diktirane od kuće, posebno za svaku priliku – u početku klećanje, zaključavanje u mračnu ostavu ili šibanje po dlanova prutom od leske, dok je kasnije usledilo oduzimanje knjiga, obavljanje poslova sluge po kući, a ako je pak kaznu provodio sam kapetan Farkaš, onda do besvesti u sobi za fiskulturu.

Mamovka je htela da završim za advokata, a onda otvorim kancelariju kod kuće, „da pokažemo Jevrejima da nije samo njihova žgadija rođena za advokate“. Primedba je bila upućena uzornom sinu Apovkinog prijatelja Franciju Vinkleru (mada je u njegovom slučaju samo majka, Mici Vajs, bila Jevrejka), a ja bih morao da ga nadmašim, njega koji je šest godina ispred mene i već studira u Pešti. Jedna noga morala bi da mi bude na imanju, jer, zaboga, ja sam jedini muški naslednik imetka, međutim, drugom moram da kročim u privatnu praksu i budem ponosni gospodin, neka mi svet služi.

Da naučiš šta je naredba i šta je poslušnost!, tako je na mene dreknula Mamovka kad sam je jednom, kao dečko kažnjen mnogo strože nego što sam zaslužio, plaćući molio i pitao: „Ali zašto?“